

Петровська Ю.Є.

УДК 811.111+81'282+81'276

МОВА МІСТА ТА ЇЇ ВИВЧЕННЯ У СОЦІОЛІНГВІСТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Виходячи з того, що місто є складовою частиною будь-якою країни, не можна не зробити висновок, що кожне місто у складі країни як системи є її підсистемою та визначальним чинником мовної ситуації даної країни, маючи при цьому свою власну внутрішню мовну диференціацію та знаходячись у постійній взаємозалежності та взаємовпливі з іншими містами – складовими підсистемами у межах однієї держави. Цей факт робить вивчення мови міста дуже **актуальною** темою у колі соціолінгвістики. Отже, **метою** цього дослідження є визначення основних впливових чинників на розвиток і функціонування мови у межах міста. Для здійснення цієї мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- вивчити праці відомих вчених лінгвістів, які займалися цією проблемою;
- виділити основні складові мови міста;
- систематизувати ці фактори, спираючись на сучасні тенденції розвитку мови у місті.

Як зазначає А.Д. Швейцер: «Понятие языкового коллектива, используемое как на микроструктурном, так и на макроструктурном уровнях, является универсальным и охватывает как большие, так и малые общности (от нации до малой группы). Совокупность языковых ресурсов языкового коллектива образует единую социально-коммуникативную систему» [10, 42]. Тобто мова міста уявляє собою також завершену систему, яка визначається певним набором взаємодіючих елементів.

У вітчизняному мовознавстві звичай виділяють два основних напрями вивчення мови міста - лінгвогеографічне та соціологічне.

Представники лінгвогеографічного напрямку вважають за необхідне вивчати літературну мову в проекції простору, спостерігають її територіальне варіювання під впливом діалектного, наддіалектного та іншомовного оточення. Проблемою локальної забарвленості літературної мови в 19 - початку 20-го століття займалися: О.І. Соболевський, О.І. Томсон, В. О. Богородицький, О.О. Шахматов, М.М. Каринский та ін. Зараз локальні елементи в літературній розмовній мові досліджуються в роботах Т. І. Ерофеевої, О.В. Ерофеевої, О. Б. Сиротиніної, Н.О. Прокуровської, Н.В. Парикової, О.О.Яковлевої та ін.

Представники соціологічного напрямку приділяють увагу проблемі впливу соціальних чинників на мову міста, вивченню мовної ситуації міста, міського білінгвізму та ін. Теоретиком цього напрямку був Б.О. Ларін, який першим у вітчизняній лінгвістиці висунув проблему комплексного вивчення мови міста. До проблеми мови міста зверталися також Є.Д. Поліванов, О.М. Селищев, В.В. Виноградов, Л.П. Якубинський та ін. [3]

У 1928 р. Б.О. Ларін відмічав: “Мы запоздали с научной разработкой языкового быта города...да и нигде до сих пор она не производилась широко и систематически... Научная традиция в этой области еще не сложилась” [5, 175].

Вивчення "мови міста" у той час все ж таки не набуло широкого розповсюдження. Почате в 20-і роки лінгвістичне вивчення міста знову повертає увагу лінгвістів в 60-і роки. У цей період спостерігається відродження інтересу до вивчення соціальної диференціації мови, а також активно розробляється тема "Мова і суспільство". З кінця 60 - начала 70-х рр. розвивається галузь науки "колоквіалістика", яка займається аналізом міської літературної розмовної мови (МЛР)[9]. У 80-і роки русисти звернулися до вивчення міської мови, що відрізняється від МЛР рядом рис, - просторіччю (Пр)[4;8]. Автори монографії «Разновидности городской устной речи» [1] розглядають особливості функціонування МЛР і Пр в умовах міста, тобто об'єктом дослідження стає безпосередньо усна розмовна мова міста. Надалі у наукове коло вводиться термін "мова міста".

Збереження мови забезпечується щільністю "соціальних інтерактивних мереж", що утворюють стабільну основу для затвердження будь якої соціальної території; мовна зміна, навпаки, є в основному результатом певних констеляцій (соціальних конфліктів між різними групами, стигматизації).

В середині 60-х рр. були створені два великих проекти по вивченню мови міста в Нью-Йорку, що послужили зразком для багатьох інших, наступних досліджень. Вільям Лабов детально описав соціальну стратифікацію фонетичної системи м. Нью-Йорка (1966). Дж. Фішман (Fischmann, 1968) досліджував соціальні прояви двомовності в Нью-Йорку. У цьому дослідженні йдеться про те, в якій мірі і в яких ситуаціях (в офіційній і неофіційній мовах) іммігранти використовують англійську і іспанську мови.

Серед нових досліджень мови міста дуже корисним з лінгвістичної точки зору та досить глибоким, цікавим та інформативним є дані вивчення мов Лос-Анджелеса, запропоновані В.В.Івановим у його праці «Лингвистика третьего тысячелетия» (Москва, 2004).

Мова будь-якого міста складається з декількох компонентів. Дослідники мови міста О.Б. Мордвинов, Б.І. Осипов пропонують виділити такі типи міської мови : соціальні діалекти, жаргони, інтердіалекти, койне, сленг [6].

Під соціальними діалектами слід розуміти різновиди розмовної мови, що функціонують як основні мови повсякденного спілкування в рамках відносно замкнутих спадкових соціальних груп (це Пр і МЛР). Жаргон обслуговує певний спосіб життя або рід занять і не є основним засобом спілкування. Інтердіалект функціонує наддіалектно, об'єднуючи явища, що оцінюються суспільством як “малограмотні”, “простонародні”. Інтелігентну “вчену” мову можна розуміти як койне. Сленг - неофіційний різновид мови із завищеною експресивністю. Дана класифікація не є безперечною, але важливий підхід до “мови міста” як до багатокомпонентного явища.

Слід звернути увагу на той факт, що різновиди мови міста формуються соціальною базою. У сучасній лінгвістиці небагато праць, що присвячені цій проблемі. Серед них можна виділити дослідження О.Б.

Сиротиніної, яка виділяє серед мешканців міста, носіїв кодифікованої літературної мови (КЛМ), декілька груп. Це носії: 1) елітарної мовленнєвої культури (їх дуже мало); 2) середньо літературної мовленнєвої культури (їх більшість); 3) літературно-мовленнєвої культури; 4) фамільярно-розмовної мовленнєвої системи (носії двох останніх типів переважно люди молодого віку) [7].

Можна запропонувати структуру мови сучасного міста (при її складанні використовувалися наступні ідеї, що існують в лінгвістиці: 1) ділення мови міста на “високий книжний” і “низові діалекти”, запропоноване Б.О. Ларінім [5,189-199]; 2) теорію М.І. Толстого і його послідовників про “типів культури” і “типів мовної культури”; також необхідно враховувати основоположні показники, що характеризують носіїв різних різновидів мови міста: а) “культурну масу”, або “культурну вагу” (Б.О. Ларін); б) детермінанти соціальної бази (вік, освіта, професія, круг спілкування і культурних інтересів). Певну роль грають умови сучасної “мовної ситуації” в суспільстві, оскільки мова фіксує зміну культурно значущих орієнтирів мови:

I. Елітарна, або книжкова міська культура (“культура не для всіх”), для елітарних носіїв КЛМ (кодифікована літературна мова) і богемній молоді.

II. Масова міська культура.

1. Нейтральна, загальнозрозуміла для носіїв середньолітературної культури.

2. Інтерсоціальна, перехідна для носіїв Пр (просторіччя), молодіжного жаргону, напівдіалекту, що підвищують свій рівень утвореної.

3. Масова просторічна культура:

- середньо просторічна для «часткових просторічників»
- низова просторічна для «повних просторічників»
- адаптована, перехідна для носіїв «напівдіалектів» та діалектів

4. Масова молодіжна культура для носіїв літературно-мовної культури і фамільярно-розмовної системи.

III. “Напівдіалектна” культура (“сільське Пр” в умовах міста) для первинних носіїв “напівдіалекту”.

IV. Міська субкультура (т.з. underground).

V. Замкнута культура злодійського аргю.

Дану класифікацію можна розширити.

До цього часу думка Б.О. Ларіна про те, що “содержание лингвистической истории большого города - в борьбе языков, отражающей непрестанное столкновение и скрещение в нем разнородных культур” [4, 196] є справедливою.

Але слід відмітити, що всі класифікації, що були показані вище, стосуються ендоглосної мовної ситуації (російська мова та функціонування її підсистем у російському місті), тобто простішого варіанту. Для дво- три- або навіть чотири- компонентної екзоглосної ситуації схема аналізу повинна бути ширшою.

Наприклад, роблячи аналіз мовної диференціації у Лос-Анджелесі, В.В. Иванов вказує на присутність та функціонування у цьому місті 224 мов (тобто майже всі мови світу, на яких розмовляє населення США, представлені тут хоча б одним чи декількома представниками або більшими групами мовців).

Таким чином, дослідження мови міста як будь-якого мовного колективу можна робити, враховуючи: 1) кількість мов, що функціонують у даному суспільстві; 2) соціальні шари населення. Далі для більш глибокого аналізу враховується детальніша інформація: вік, освіта, рід занять, стать і т.ін.

Джерела та література:

1. Земская Е. А. Разновидности городской устной речи / Е. А. Земская, Д. Н. Шмелев. – М., 1988.
2. Иванов В. В. Лингвистика третьего тысячелетия / В. В. Иванов. – М. : ЯСК, 2004. – 177 с.
3. Исмаилова Н. В. Язык города Уфы : функционирование различных языковых подсистем и билингвизма : автореф. / Н. В. Исмаилова. – Уфа, 2007.
4. Китайгородская М. В. Городское просторечие : проблемы изучения / М. В. Китайгородская; под. ред. Е. А. Земской, Д. Н. Шмелева. – М. : Наука, 1984. – С. 66-102.
5. Ларин Б. А. О лингвистическом изучении города / Б. А. Ларин // История русского языка и общее языкознание. – М., 1977. – 199 с.
6. Мордвинов А. Б. Учебная практика по изучению народно-разговорной речи города : программа и метод. указания для студ. в филол. фак. / А. Б. Мордвинов, Б. И. Осипов. – Омск, 1990.
7. Сиротинина О. Б. Разновидности городской устной речи : сб. науч. тр. / О. Б. Сиротинина, Е. А. Земская, Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1988. – С. 247-252.
8. Скворцов Л. И. Литературная норма и просторечие / Л. И. Скворцов. – М. : Наука, 1977. – 254 с.
9. Скребнев Ю. С. Исследования русской разговорной речи / Ю. С. Скребнев // Вопросы языкознания. – 1987. – № 4.
10. Швейцер А. Д. К проблеме социальной дифференциации языка / А. Д. Швейцер // Вопросы языкознания. – М., 1982. – № 5. – С. 39-48.